

Franček Rudolf
Ljubljana

RADIJSKE IGRE ZA OTROKE

Knjiga je draga, redka, po njo je potrebno v knjigarno ali v knjižnico, kjer ni vedno na razpolago, zelo hitro, navadno prehitro, jo je potrebno vrniti. Radio ima izjemno možnost, da predvaja zgodbe, pravljice, romane v izvedbi igralcev in opremljene še z glasbo ter komentarji. Romani na radiu lahko dosežejo nepismene in celo slepe. Zasipavanje naroda s književnostjo je ena temeljnih nalog radia. Toda Radio Slovenija je v zadnjih desetletjih le izjemoma predvajal kakšen roman v nadaljevanjih. Tudi kratkih zgodb ne predvaja veliko. Tudi pri odlomkih iz literarnih del je slovenski radio zadržan. Humoreske predvaja nekaj mesecev po tem, ko so napisane, zato seveda niso ravno aktualne. Radio ni namenjen posebej otrokom, vedno pa je imel mnogo oddaj za otroke (tudi literarne), vendar ne toliko, da bi otroci radio doživljali kot nujno dobro. Tako kot televizijo. Največja zabloda uredništva radijskih iger in seveda uredništva literarnih oddaj v celoti v zadnjih petdesetih letih je bila in je še, da vztraja pri zahtevni obliki radijskih iger, tako tistih za odrasle, kot tistih za otroke.

Radijske igre so sicer lahko dramatizacija proznih del, kar pomeni, da so debeli romani skrajšani, predelani v dialoge in odigrani in se morda predvajajo celo v nadaljevanjih. Na isti način so možne dramatizacije znanih mladinskih del starejših avtorjev, nadvse znanih sodobnih pisateljev in tudi še neznanih ustvarjalcev. Slovenski nacionalni radio je sicer gojil posredovanje književnosti na različne načine, vendar ni gojil vseh oblik enako zavzeto in tudi ne z enakimi finančnimi vložki. Zadnjih petdeset let je slovenski radio izrazilo cenil posebej za radio napisane igre (drame, komedije ali igre za mladino in otroke). Dramaturgija je posebna disciplina, stara dva tisoč let, ki razvija zaplete, razplete, konstruira junake in omogoča napetost in verjetnost iger. Klasična dramaturgija upošteva motive junakov, spopade med njimi, junaki morajo delovati, tudi če je delovanje zgolj veriga izjav, in doživljati morajo katarze in srečne konce. Kar se je zapletlo, se mora tudi razplesti. Dokler sem pisal igre za gledališče, sem ustvarjal še igre za lutke, televizijo, film, tudi za radio. Čas, porabljen za projektiranje iger, ni izgubljen, saj je mnoge tako nastale dramske projekte mogoče uporabiti kot osnovo v proznih delih, na primer v romanih. Radijske igre, tako tiste za odrasle kot tiste za mladino in otroke, sem pisal v času, ko sem bil svoboden umetnik in sem nenehno pripravljaval dramaturške projekte. Zapisal bom nekaj osebnih izkušenj:

Če pisec nima na razpolago desetkrat več projektov, kot jih bo tudi v resnici napisal, nima pri pisanju prave izbire med temami, pa tudi s porabniki dramaturških izdelkov se težko dogovarja, kar dela pisanje dramskih tekstov finančno nezanimivo. Da bi lahko avtor sploh kakšen dramski tekst dovolj elegantno in lahko napisal, mora tudi igrane prizore in dialoge pisati praktično neprekinjeno, se pravi, mora biti poklicni dramatik, scenarist, pisec radijskih iger. Pisanje dialogov zahteva, da te dialoge tudi slišiš uprizorjene in spremljaš reakcije publike. Če si predstavljamo, koliko časa običajno traja, da pride do uprizoritve gledališkega dela ali do snemanja filma, je jasno, da je pametna rešitev za dramskega pisca predvsem radijska igra. V radiu šumi in glasba nadomeščajo sceno in povezave prizorišč so bistveno olajšane, radijska igra tako odlično povzema dramske projekte, pri tem je posebej važno, da je za radijsko igro mogoče izbrati najspretnейše igralce, se pravi, narediti prav sanjske zasedbe. Zanimivo: slovenski radio je potreboval dramatike, slovensko gledališča pa niti ne. Razlogov za to je najbrž veliko. Tudi slovenska televizija in film pravzaprav ne potrebujeata več dramatikov, kot je nujen minimum. Tako sem obema medijema zdi varneje. Igrani program radia potrebuje veliko odličnih igralcev. Dokler je radio dobro plačeval tudi manjše vloge in dokler igralcem, ki so redno zaposleni, niso dvignili plač, so dramaturgi na radiu lahko ustvarjali radijske igre res z izbranimi zasedbami, kar je bistveno olajšalo delo piscem, režiserjem, igralcem, izdelki pa so bili uspešnejši tudi pri široki publikli.

Nekaj deset let intenzivnega varčevanja je zmanjšalo število oseb v radijskih igrah, pripeljalo do poenostavitve zgodb in bistveno poslabšalo kvaliteto napisanih in potem še odigranih dialogov. Zmanjšanje honorarjev za glavne vloge je iz radijskih iger naredilo nekaj zelo naporenega za organizatorje in režiserje, zmanjšanje honorarjev za stranske vloge pa je radijske igre degradiralo na raven vsakodnevnih, precej poljubnih oddaj. Tako so radijske igre že davno izgubile sijaj umetnosti, kot se ta še vedno drži gledaliških predstav in filma. Dramatik bi moral napisati vsaj štiri radijske igre na leto, obenem bi moral radio ponavljati vsaj nekaj njegovih starih iger, da bi se dramatik kot pisec za radio lahko počutil trajno prisotnega na sceni. Temu že dolgo ni več tako.

Radijska igra doseže, če je predvajana v ugodnem terminu na prvem programu, nekaj deset tisoče poslušalcev, pa še vsake tri leta jo je mogoče ponoviti. Tu moramo poudariti, da gledališka predstava doseže deset tisoč gledalcev nekje pri tridesetih ponovitvah, pa tudi slovenski filmi dosežejo v večini primerov pet tisoč gledalcev in še nekaj tisoč na tujih festivalih. Razen svetlih izjem, seveda. Pri publikli zelo uspešna knjiga, praviloma mladinska, doseže nekaj tisoč izposoj v knjižnicah na leto, povprečje pa je nekaj sto izposoj na leto, po desetih in dvajsetih letih pa se število izposoj zniža na nekaj deset na leto. Ni razloga, da produkcija radijskih iger, in posebej še radijskih iger za mladino, ne bi bila za kulturno ministrstvo in za sam nacionalni radio prioriteta, bogato financirana, kadrovsko izjemno okrepljena in širokogrudno organizirana.

Vendar ni tako. Radio je bil zaradi široke publike, ki jo nagovarja, politično vedno zadržan in je vedno zelo previdno gojil satiro in komedijo. Kar seveda poslušalci opazijo in obojega po mnogih letih niti več ne pričakujejo. Pri radijskih igrah za mladino in otroke pa radio nikoli ni tvegall niti toliko, kot tvega običajna mladinska književnost, ki vsaj poskuša načeti kakšne aktualne teme iz vsakdanjega življenja, pa četudi močno idealizirane. Tako so pravzaprav radijske igre

vedno bile nekakšni izdelki za zelo majhne, najrajsi kar za predšolske otroke. Prav gotovo bi bilo koristno, če bi se uredništvo radijskih iger sistematično lotilo prelivanja otroške in mladinske književnosti v radijske igre in nadaljevanke. Vendar dramaturško zahtevna radijska igra razkrije mnogo več kritičnih mest in odpira več vprašanj kot običajna prozna pripoved, zato je tveganje, da bo rezultat prenosa dolgočasen, veliko.

Ko sem redno pisal otroške zgodbe in pesmice za radio, mi ni bilo težko na vsakih deset zgodbic ali pravlji najti kakšno, ki se jo je dalo spremeniti v radijsko igro, in to takšno, da je bil celo Ervin Fritz zadovoljen. Sam sem z lahkoto pisal zgodbe, pravljice, pesmice za otroke, dokler moji otroci niso zrasli. Otroke sem nujno potreboval, da so mi dajali razne ideje, pa tudi, da sem jim svoje dosežke lahko pripovedoval. Radijske igre za otroke sem skoraj vedno razvijal kot dramaturške projekte, kot igre, ki pač zastavljajo vprašanja in nanje odgovarjajo po lastni formalni logiki in zato pač dajejo prostor igralskemu ustvarjanju. Namen radijske igre je ustvariti zapletene junake in zapletene dramske prizore in tako priti do večplastnih dialogov. Pri tem se je dogajalo, da se po mojem mnenju najbolj zabavne igre pri realizaciji niso najbolje posrečile. Odkrito rečeno, najboljši teksti so se velikokrat ponesrečili. Vzrok je preprost: kakršna koli igra mora ostati verjetna, kar pa lahko ostane samo, če se je izvajalci ne lotijo z vsemi topovi, če izvajalci iz nje ne skušajo na vsak način potegniti nekaj novega, nekaj poučnega, nekaj usodnega, nekaj enkratnega. Nekaj za na festivale in za nagrade.

Radijske igre za otroke delijo usodo mladinske in otroške književnosti, odrasli jih ne poslušamo, tako kot mladinskih pisateljev ne beremo ravno množično. Zato tudi kritik otroških radijskih iger tako kot kritik otroške in mladinske književnosti ni veliko. Česar pa danes ni v časopisih, to ne pridobiva sredstev na natečajih, kaj šele mimo natečajev.

Založba kaset in plošč navadno ni izdala otroških iger, ki niso imele posebej napisane in izvedene originalne glasbe, po možnosti z veliko dobro zapetimi pesmicami, taka oprema pa je draga in diskriminira vse posnete igre, za katere takšna oprema ni bila možna. Vendar kasete in cd-ji, ki jih je potrebno kupiti v knjigarni ali si jih sposoditi v knjižnici, delijo precej žalostno usodo knjig, preveč komplicirano jih je vedno znova iskati v družinskem arhivu nosilcev zvoka. Pač pa sem opazil, da radijske igre živijo svoje dodatno življenje na kasetah, ki jih posnamejo spretni vzgojiteljice v vrtcih ali učiteljice nižjih razredov. Radijske igre oživijo, ko postanejo del vzgojno-izobraževalnega sistema.

Težko izrazim tisto, kar se mi zdi najvažnejše: bojim se, da ne bom razumljiv. V zadnjih desetletjih je vsaka kulturna institucija razvijala svoje dogme okoli lastnega dela. Na primer, lutkovno gledališče je nekega dne izjavilo, da ne bo več delalo takšnih lutkovnih iger, ki bi jih televizija lahko kar posnela in predvajala. Kmalu za tem sem opazil, da jim niti najmenitnejših radijskih iger ni bilo mogoče ponuditi kot osnov za lutkovne igre. Potem, ko je radio desetletja dolgo prenašal adaptacije gledaliških dram in komedij, sem pač pričakoval, da bo kdaj mogoče tudi kakšno radijsko zgodbo uporabiti kot osnovo za gledališko komedijo ali dramo. Slišal sem za primere, ko je to šlo, ampak moje izkušnje s takšnim prenosi so zelo negativne.

Nobene od svojih precej številnih radijskih iger nisem uspel predelati v knjigo za otroke in mladino, kar sem nameraval in nekajkrat poizkušal. Ne zato, ker bi takšen prenos bil tehnično zapleten, pač pa dramska oblika, izpeljana iz tipično dramsko zamišljenega projekta, narekuje drugačen, formalno zahteven koncept

junakov, drugačno vrednotenje dogajanja in prinaša s sabo različne ravni možnih interpretacij, na primer mešanje tragičnih in komičnih prizorov, smiselnega in nesmiselnega. Tiste zahteve, ki so se meni in radijskim dramaturgom in režiserjem zdele nujne za uspeh otroške radijske igre in smo jih z velikimi napori tudi izpeljali, so za založbe odveč. Mladinska književnost, kakršno najraje proizvajajo mladinski pisatelji, pisateljice in številne založbe, se trudi, da bi prepričala še starše in stare starše, zato ne mara dvomnosti in posmehljivosti. Tudi skrbni uradniki radijskih iger so že davno izločili vsako tvegano produkcijo.

Uredništvo radijskih iger je v zadnjih desetletjih zmanjšalo število ponovitev radijskih iger. To je izredno huda napaka. Takšno varčevanje je skrajno škodljivo. Radijska igra, pa če je še tako sijajen pisateljski in igralski dosežek, ne more biti nekaj izbranega, tako kot to starši in šola pripisujejo knjigi. Mora biti nekaj velikokrat ponavljajočega se in dostopnega izjemno širokemu občinstvu. Igrani dialogi so nujni za razvoj in varovanje jezika.

Tako sem naštel nekaj razlogov, zaradi katerih po mojem mnenju danes ni ekonomično pisati istočasno za gledališče, radio, televizijo, film, založbe in prav tako ni ekonomično adaptirati tekstov iz katerega koli od teh medijev v druge medije, pa čeprav smo to vedno počeli in je to prispevalo k popularnosti posameznih tem in posameznih avtorjev ter prihranilo veliko truda. Danes se ne splača biti dramatik. Mediji so krenili vsak po svoje, ker so uredništva krenila vsak svojim dogmam naproti.

Ponavljam: če se pisatelju ne splača biti dramatik širokega spektra, potem bodo rezultati plod srečnih naključij in zato precej redki.

Mogoče je čas radijskih iger za otroke minil. Tako kot je v nekaj desetletjih minil čas za domače komedije in drame, ki so zgolj še nujen vljudnostni dodatek k letnim gledališkim repertoarjem.

Franček Rudolf

Jana Kolarič